

PASCAL PERRINEAU

Elfogadás vagy elutasítás?

*A szélsőjobbra leadott szavazatok
Franciaországban**

A franciaországi elnökválasztás első fordulójának legnagyobb meglepetését az szolgáltatta, hogy Jean-Marie Le Pen szélsőjobboldali jelölt 850 000 szavazattal lemaradva Jacques Chirac leköszönő elnök mögött a második helyen futott be, s így megfosztotta a nála csak 220 000 voksal kevesebbet szerzett Lionel Jospin szocialista jelöltet a második fordulóban való indulás lehetőségétől. A megdöbbentő eredmény egyrészt tápot adott annak a szinte rituálészerűen azonnal feltörő vitának, hogy miért nem képesek a közvélemény-kutató intézetek ilyen csekély eltérések előrejelzésére, illetve Le Pen szavazói támogatottságának felbecsülésére. A 2002. április 21-i elnökválasztás egyik meghatározó jelensége másrészt inkább az, hogy mintegy öt és fél millió választópolgár sorakozott fel Jean-Marie Le Pen és Bruno Mégret mögött.

MIÉRT VOLT MINDEZ MEGLEPŐ?

Az egész leginkább azért hatott a meglepetés erejével, mert az utóbbi három évben számos megfigyelő egyszerűen figyelmen kívül hagyta a szélsőjobb választói beágyazódásának tartósságával kapcsolatos problémákat. Tulajdonképpen az 1998–1999 telén bekövetkezett pártszakadás óta, amikor is a Nemzeti Front (FN) kebelén belül dúló, véget nem érő küzdelem két,

* A tanulmány eredeti címe és megjelenése: *Le vote d'extrême droite en France: adhésion ou protestation? Futuribles*, 2002. június, 276. szám 5–20. o.

egymással is rivalizáló pártstruktúra – a Nemzeti Front és a Nemzeti Köztársasági Mozgalom (MNR) – megszületéséhez vezetett, sok elemző úgy vélte, hogy a párt szétesése visszafordíthatatlan eróziós folyamatot indít el a szavazóbázison belül is.

Ez a diagnózis azonban valótlannak bizonyult. Az 1999-es európai parlamenti, illetve a 2001-es helyhatósági választások eredményének alapos vizsgálata azt mutatta, hogy a szélsőjobb szavazóbázisa csak kis mértékben csökkent. Az 1994 júniusi európai parlamenti választásokon Jean-Marie Le Pen listája a leadott szavazatok 10,5 százalékát gyűjtötte be, míg az 1999 júniusi után a FN vezetője, illetve az MNR frissen megválasztott első embere, Bruno Mégret listája együttesen a szavazatok 9 százalékával rendelkezett; vagyis öt év alatt mindössze másfél százalékos volt az erózió. Máshol még enyhe növekedés volt tapasztalható: az 1994-es helyhatósági választásokon a szavazók 9,8 százaléka támogatta az FN jelöltjeit, míg 2001-ben 10,1 százalék választotta az FN, illetve az MNR képviselőit. Vagyis az uralkodó nézettel szemben a szélsőjobb szavazótáborra nem csökkent jelentősen a mértékben, és Jean-Marie Le Penre sem a „futottak még” szerepköre várt a választásokon.

A „valóság tagadásának” nyomain lelhetők fel olyan típusú érvekben is, mint például: „Jean-Marie Le Pen szavazatainak száma alig nőtt 1995-höz képest”. Amennyiben megejtjük az összehasonlítható tények egybevetését, azt látjuk, hogy 1995-ben két szélsőjobboldali jelölt volt (Jean-Marie Le Pen és Jacques Cheminade); s ugyanúgy kettő 2002-ben is (Jean-Marie Le Pen és Bruno Mégret). 1995-ben e két jelölt együtt 4 656 107 szavazatot szerzett, 2002-ben pedig 5 471 739-et, vagyis 815 632-vel többet. Ezek szerint a szélsőbal és a tartózkodók száma mellett csak a szélsőjobb támogatottsága nőtt jelentősen 1995 és 2002 között. A tartózkodók tábora több mint hárommillióval nőtt, a szélsőbalé 1,3 millióval, a szélsőjobbé több mint nyolcszázezerrel. Ezzel szemben a kormánykoalíciókhoz kötődő pártszövetségek rengeteg szavazót vesztek; a sokszínű baloldali koalíció másfél milliót, míg a klasszikus jobboldal 3,5 milliót. Így tehát az elnökválasztás első fordulóját egyértelműen az elutasítás különféle formái uralták; ez a jelenség tökéletesen illik abba a „negatív politizálási” folyamatba, melyet Jean-Louis Missika már az 1990-es évek elején észlelt.¹

Ezen összefüggések figyelembevételével kell megpróbálni a szélsőjobb választói támogatottságának szintjét, illetve az azt befolyásoló logikákat feltárni. Ezután kerülhet csak sor a szavazatok 1995 óta megfigyelhető növekedésének, illetve az ehhez vezető okoknak az elemzésére.

A TÁMOGATOTTSÁG ÉS ANNAK KÓROKAI

A leadott szavazatok 19,2 százalékát megszerezve (Jean-Marie Le Pen 16,86 százalékot, Bruno Mégret 2,34-et kapott) a szélsőjobb az általános választójog franciaországi bevezetése óta a legjobb eredményét érte el; egyúttal megdöntötte a saját, az 1995-ös elnökválasztás első fordulójában felállított rekordját is, ami 15,3 százalék volt. (Lásd 1. táblázat.)

1. táblázat. A szélsőjobb választási eredményei az V. Köztársaság idején Franciaország egész területén*

	Választás típusa	A szélsőjobb szavazatainak száma	A választásra jogosultak százalékában	A leadott szavazatok százalékában
1958	törvényhozási v. (első forduló)	526 644	1,8	2,6
1962	népszavazás (éviani egyezm.)	1 809 074	6,6	9,2
1962	törvényhozási v. (első forduló)	139 200	0,5	0,8
1965	elnökválasztás (első forduló)	1 260 208	4,4	5,2
1967	törvényhozási v. (első forduló)	124 862	0,4	0,6
1968	törvényhozási v. (első forduló)	18 933	0,1	0,1
1973	törvényhozási v. (első forduló)	122 498	0,4	0,5
1974	elnökválasztás (első forduló)	190 921	0,6	0,7
1978	törvényhozási v. (első forduló)	210 761	0,6	0,8
1979	európai parlamenti vál.	265 911	0,8	1,3
1981	törvényhozási v. (első forduló)	71 345	0,2	0,3
1984	európai parlamenti vál.	2 227 837	6,0	11,0
1986	törvényhozási v. (első forduló)	2 727 870	7,3	9,7
1986	regionális	2 682 654	7,2	9,6
1988	elnökválasztás (első forduló)	4 375 894	11,5	14,4
1988	törvényhozási v. (első forduló)	2 391 973	6,3	9,8
1989	európai parlamenti vál.	2 154 005	5,7	11,9
1992	regionális	3 423 176	9,0	13,8
1993	törvényhozási v. (első forduló)	3 229 462	8,3	12,7
1994	európai parlamenti vál.	2 050 086	5,2	10,5
1995	elnökválasztás (első forduló)	4 656 107	11,6	15,3
1997	törvényhozási v. (első forduló)	3 827 544	9,7	15,0
1998	regionális	3 297 209	8,4	15,1
1999	európai parlamenti vál.	1 568 315	3,9	9,0
2002	elnökválasztás (első forduló)	5 471 739	13,3	19,2

* A szavazatokba beleértendő valamennyi szélsőjobboldali jelölt.

Forrás: Perrineau, Pascal: Cévipof, 2002. április 24.

Teljes mértékben helyénvaló a 2002-es elnökválasztás első fordulójában az FN és az MNR elnökeire leadott szavazatok együttes figyelembevétele. A két politikus tulajdonképpen ugyanabból a pártból érkeznek, s az 1998–1999 telén bekövetkezett szétválás ellenére retorikájuk és programjuk is igencsak közel áll egymáshoz. Szavazóbázisukat is jórészt ugyanazok a célok mozgatták. Míg a választópolgárok egészét a közbiztonság hiánya, a munkanélküliség és egyes társadalmi rétegek leszakadásának hármas kérdésköre foglalkoztatta, Jean-Marie Le Pen és Bruno Mégret szavazóit a közbiztonság hiánya, a bevándorlás és az igazságszolgáltatás. (Lásd 2. táblázat.) A két szélsőjobboldali szavazóbázis szociológiai összetétele is igen hasonló. Bár a Mégret-re szavazók egy kicsit tradicionálisabb típust képviselnek, mindkét táborban ugyanakkora súlyuk van az alacsonyabb társadalmi helyzetű rétegeknek, illetve az alacsony iskolázottságú csoportoknak. (Lásd 3. táblázat.) A szélsőjobboldalalon belül a választói beágyazódottság szempontjából nincs igazából éles választóvonal. Ráadásul Bruno Mégret-nek nem

2. táblázat. A választást befolyásoló tényezők 2002. április 21-én (%-ban)

	Összesen	A. Laguille	L. Jospin	N. Mamère	J.-P. Chevènement	F. Bayrou	J. Chirac	J.-M. Le Pen	B. Mégret
Közbiztonság hiánya	58	45	43	26	69	66	73	74	68
Munkanélküliség	38	61	51	31	39	31	34	31	32
Szegénység	31	50	42	56	29	23	24	19	23
Igazságszolgáltatás	30	26	31	29	47	33	22	31	46
Nyugdíjak	27	36	32	10	26	23	30	22	22
Vásárlóerő	20	33	18	13	17	21	20	14	22
Adórendszer	20	12	18	8	16	18	29	20	20
Környezetvédelem	19	13	16	82	13	16	12	6	6
Európa	18	6	23	25	22	43	24	9	6
Bevándorlás	18	5	11	9	14	9	12	60	53
Nem tudja	2	2	1	0	1	1	1	1	0

Forrás: Ipsos, exit-poll felmérés, 2002. április 21.

3. táblázat. A szélsőjobb térnyerése a különböző választói csoportokban (%-ban)

	Jean-Marie Le Pen	Bruno Mégret	Szélsőjobb együtt
Nemek szerint			
Férfiak	21	2	23
Nők	13	3	16
Életkor szerint			
18-24 év	16	2	18
25-34 év	17	3	20
34-44 év	16	3	19
45-59 év	19	2	21
60-69 év	18	1	19
70 év felett	15	3	18
Foglalkozás szerint			
Mezőgazdaság	20	6	26
Kisiparos, kiskeresk.	19	0	19
Onálló szellemi fogl., felső vezetők	8	1	9
Középvezetők	14	1	15
Alkalmazottak	16	4	20
Ipari munkásság	30	3	33
A válaszadó munkaerő-piaci státusa szerint			
Magánszférában dolgozó alkalmazott	17	3	20
Közalkalmazott	17	2	19
Szabadfogl.	17	1	18
Munkanélküli	38	2	39
Diák	15	2	17
Nyugdíjas	16	2	18
Iskolai végzettség szerint			
BEP/CAP/CEP*	22	3	25
Erettségi	22	2	24
Egyetemi diploma	8	2	10
Háztartás jövedelemszintje szerint			
Alacsony	23	4	27
Közepes	18	3	21
Magas	11	1	12

* BEP (Brevet d'études professionnelles): kb. szakmunkás-bizonyítvány; CAP (Certificat d'aptitude professionnelle): kb. szakképzési igazolás; CEP (Certificat d'études primaires): alapfokú végzettséget igazoló bizonyítvány. Forrás: Ipsos, exit-poll felmérés, 2002. április 21.

sikerült magához csábítani a „polgári szavazóbázist”, amellyel már Jean-Marie Le Pen sem rendelkezett: a felső vezetők, illetve önálló szellemi tevékenységet végzők közül mindössze 1 százalék szavazott az MNR vezetőjére, 8 százaléuk pedig az FN elnökére. S végül Bruno Mégret már az első forduló követő éjszákán Jean-Marie Le Pen támogatására szólított fel a második fordulóban. Mindezen jelek arra mutatnak, hogy négy évvel a Nemzeti Front kettéválása után is rendkívül egységes a szélsőjobb szavazóbázisa.

Az egység megmutatkozik a két szélsőjobboldali jelöltre leadott szavazatok földrajzi megoszlásában is. Most már tudjuk, hogy Jean-Marie Le Pen és Bruno Mégret a legjobb eredményt Franciaországnak a Le Havre–Valence–Perpignan vonaltól keletre eső részén érte el. Az országnak ez a fele adta Le Pen erejét az 1988-as és az 1995-ös elnökválasztás során is. Ez az országrész nem rendelkezik erős politikai öntudattal, nem is igazán baloldali, de nem is egyértelműen jobboldali. Találunk benne régi baloldali kötődésű régiókat, mint a Nord-Pas-de-Calais, a Párizst övező „vörös gyűrű”, vagy Provence régóta republikánus érzelmű része. Emellett vannak hagyományos jobboldali vidékek is, például Elzász, illetve Felső- és Alsó-Savoya. Ez még csak nem is szélsőjobb terület, s nem jellemezték a Franciaországban időről időre felbukkanó autokratikus-cezarisztikus irányzatok sem; nehéz lenne bennük az 1889-es boulangerezizmus, vagy az 1956-os poujadizmus törzsterületeit látnunk.

Franciaországnak mely részéről van is szó tulajdonképpen? Arról, amelyik nem is annyira a politika, hanem inkább a társadalom problémáinak logikáját követi. Az ország eme részén először is több nagyvárosi agglomeráció található, magas a bűnözési arány és jelentősek az idegen eredetű közösségek is. Ez tápot adott a közbiztonság hiányával és az „idegenekkel” való kapcsolattal szemben megnyilvánuló nagyszámú, jellegzetesen urbánus aggodalmaknak. Franciaország eme részén találunk jelenleg válságban lévő, illetve az átalakulás rögzös útján haladó korábbi nagy iparvidékeket is: Nord, Pas-de-Calais, Moselle, Meurthe-et-Moselle és Loire menti megyék tulajdonképpen valamennyien az ipari társadalomból a posztindusztriális korba való átlépés nehézségeit fémjelzik. Itt terjednek a leginkább az urbánus félelmek is, gyakran az igazi urbanizációtól távol, falusi vagy kisvárosi környezetben (Saône-et-Loire, Haute-Saône, Tarn-et-Garonne département-ok). Itt húzódik a lakó- és munkahely közötti ingázás több útvonala is (Oise, a Rhône északi vidéke, Szajna és Marne vidéke). Végül az országnak eme részén található az Algériából hazatelepült francia népesség gyermekeiből álló kemény magja is, akik szüleiktől örökölték az 1960-as évek első felében „francia Algériára”, illetve a Tixier-Vignancourra leadott szavazatok hagyományát.² A szélsőjobbnak a Földközi-tenger partvidékén, illetve a Garonne völgyében

megfigyelhető súlya éppen azzal magyarázható, hogy az algériai franciák kiváltképpen ezeken a vidékeken telepedtek meg.

A szavazatok illetően földrajzi megoszlása mögött egyfajta, immár jól ismert szociológiai-demográfiai profil rajzolható fel. Miként az európai szélsőjobb oldali pártok többségénél szokásos, a francia szélsőjobb is elsősorban a férfiak körében hódít. (Az Ipsos exit-poll felmérése szerint 23%-os arányban.) Így a férfiúi szerep válsága, amely a különösen erősen érződik az alacsony iskolai végzettségű, a munkanélküliség által nagymértékben sújtott fiatal felnőttek körében, képes a szélsőjobbos protestáláshoz, illetve a Nemzeti Front vezetőjének rendkívül agreszív és hímsovíniszta stílusához vonzani a választókat.

Egy másik állandósuló társadalomdemográfiai jegy azt mutatja, hogy erős a kiskereskedők és kisiparosok szavazói támogatása a pártban. A boltosok, kézművesek, munkások és alkalmazottak 20–35 százaléka a szélsőjobbra szavaz. A kiskereskedők magas aránya a szélsőjobb oldali szavazótábor egyik állandó jellemzője; a munkásság körében történő térnyerés azonban jóval frissebb, csupán az 1990-es évek közepe táján indult meg. Igen jelentős volt már 1995-ben is; 2002-ben tovább erősödött, s ez mutatja, milyen hatalmas társadalmi, kulturális és politikai átalakulás zajlik a munkások körében.

Úgy tűnik, hogy a munkanélküliség jelentette társadalmi választóvonal is egyre erősebben hozzájárul a szavazatok sajátos artikulálódásához, mivel a munkanélküliek 40 százaléka a szélsőjobbra szavazott április 21-én. Az alacsonyabb társadalmi helyzetűek, illetve a munkanélküliek esetében tapasztalható erős beágyazódás tükröződik az alacsony jövedelmű társadalmi csoportoknál, illetve az alacsony iskolázottságú kategóriáknál is. A szélsőjobb kizárólag a felső vezetők, az önálló szellemi foglalkozásúak, illetve a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében marad tartósan 10 százalékon vagy alatta. Már pusztán e számok láttán is felmérhető a politikai választóvonalat csak tovább erősítő társadalmi cezúra jelentősége.

A szélsőjobbot támogató szavazatok társadalmi és földrajzi megoszlása mögött tulajdonképpen a jelenség kóroka is kirajzolódik. Az okok pedig egyszerre politikai és társadalmi jellegűek.

Az immár csaknem húsz éve „opozícióként” vagy „protestálóként” funkcionáló (vagyis a saját helyüket a „másokkal” való szembenállás révén megtaláló) szavazók számára ötévnyi viszonylag békés politikai társbérlet után az április 21-én megrendezett elnökválasztások csak a legmerészebb álmaikban remélt alkalmat nyújtottak arra, hogy a megvetően „establishment”, „négyek bandája”, „azok ott fent” vagy egyszerűen csak „azok” néven említett, a „mi”, a „kisemberek”, az „alárendeltek”, a „jelentéktelen emberek” csoportját sújtó összes bajért felelőssé tett, kormányzati funkciókat betöltő bal- és jobboldalt egyaránt kínos helyzetbe hozzák. Vagyis a szélsőjobb oldali jócs-

kán kihasználta a maga javára a plurális demokrácia lételemét jelentő ellenzékiiséget.

A szélsőjobboldalra leadott szavazatokat még egy politikai faktor mozgatta: ez pedig Jean-Marie Le Pen rendkívüli képessége arra, hogy átpolitizálja a francia társadalomban csaknem egy évtizede munkáló politikaellenességet. A politikai képviselőlet válsága, a választott képviselőkkel szembeni bizalmatlanság, illetve a politika világának a korrupció által bekövetkezett mély erodálásában való hit kétfajta reakciót váltott ki. Egyesek ki akarnak lépni a politika világából; ennek egyik jele a tartózkodók számának jelentős növekedése. Mások viszont a protestáló diskurzust, a „negatív politizálást” választották; ez adott sok szavazatot a szélsőbalnak, a CPNT-nek³ és – természetesen – a szélsőjobbnak. A negatív politizálásra való törekvés Jean-Marie Le Pen szavazói körében még erősebb, mint más párt szavazóbázisánál. Könnyű megérteni, hogy az antiparlamentáris és poujadista tradíciókkal rendelkező, elitcserére készülő szélsőjobb több testhosszal vezet eme törekvés instrumentalizálása és kihasználása terén. Így amikor 2002. április 21-én a kormányzati funkciót betöltő bal-, illetve jobboldal leválthatóvá vált, s mindkettőjük képviselője harcba szállt, az új törekvés nem ismert határokat. Az ellenzékiiség után Jean-Marie Le Pen a maga javára sajátította ki a politikaellenességet is.

Az inkább a társadalmi problémákban rejlő körökök szemszögéből a szélsőjobb magas szavazati aránya három tényezővel magyarázható.

1. Az első a romló közbiztonság és a társadalmi magatartásformák eldurvulása. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a Nemzeti Front választási tényezőként történő térnyerése az 1980-as évek közepe táján nagy mértékben annak volt köszönhető, hogy ez a párt sok francia szemében akként jelent meg, hogy végre beemelte a politikai színre azokat a témákat (a közbiztonság hiánya, bevándorlás), melyeket addig a bal- és jobboldali kormányok látszólag egyaránt rendkívül elhanyagoltak. Csaknem húsz évvel később számos francia állampolgárnak az az érzése, hogy a helyzet nem hogy nem javult, hanem még romlott is. A rablások, a személy elleni támadások és fenyegetések terén Franciaország az utóbbi tíz évben nem csak utolérte az Egyesült Államokat, hanem meg is előzte. Immár évek óta a közbiztonság hiánya a franciák elsősorú problémája, s a téma már jóval a választási kampány kezdete előtt megfogalmazódott a francia emberek túlnyomó többségének fejében.

Az utóbbi hónapok során – különféle kül- és belpolitikai okok miatt – még többet foglalkoztak ezzel a kérdéssel. Ami a belső helyzetet illeti, a bűnözés folyamatos növekedését súlyos bűncselekmények egész sorozata igazolta a kampány előtti időszakban, illetve a kampány kellős közepén: Évreux-ben egy családapát megölték azok, akik fiát is zsarolták, Nanterre-ben a váro-

si tanács ülésén folyt mérsárlás, Vannes-ban egy dühöngő őrült ölt meg egy rendört, s fiatal huligánok egy csoportja megtámadott Orléans-ban egy idős férfit. Mindezt a zsidó közösség elleni merényletek egész sora követte. Ezek az események tovább erősítették a közbiztonság hiányáról kialakult képzetet. Annál is inkább, mert a külső, nemzetközi környezet is a legkülönfélébb veszélyekkel teli zónává vált. A 2001. szeptember 11-i merénylet okozta trauma, az iszlám terrorizmus rémének újbóli felbukkanása, az afganisztáni háború, az Oszama Bin-Laden utáni eredménytelen hajsza, az izraeli-palesztin konfliktus kicsúcsosodása mind ezt fejezte ki. Ebben a fegyvercsörtetéstől hangos és indulatos globális kontextusban tudta a közbiztonság kérdésköre a fő helyet elfoglalni az elnökválasztáson a résztvevőket foglalkoztató problémák között.

2. A Jean-Marie Le Pen választási sikerét magyarázó tényezők közül a második a gazdasági és társadalmi pesszimizmus újjáéledése. A munkanélküliek számának és arányának ismételt emelkedése, a negatív gazdasági és szociális előjelek olyanok voltak, mintha mind a Nemzeti Front elnökének túlzottan borúlátó beszédeire adott visszhangok lettek volna. Ez annál is inkább így történhetett, mivel az 1990-es évek közepe óta a Nemzeti Frontra leadott szavazatok gyökeret eresztettek a válság sújtotta iparvidékek szociális problémáinak talajában is. Ezt igazolja a Jean-Marie Le Pen által Ricamarie-ban (Loire megye), Cluses-ben (Haute-Savoie), Stiring-Wendel, Behren-les-Forbach, Moyeuve-Grande helységeken (Moselle), illetve Harnes-ban és Oignies-ban (Pas-de-Calais) elért igen magas szavazati arány is. Midőn e területeken a közbiztonság hiánya hozzáadódik a már létező erős gazdasági bizonytalansághoz, akkor teret nyer a gondolat, hogy egy világ omlik össze. Ilyenkor a bevándorlók lesznek a bűnbakok egy egész sor gazdasági és társadalmi problémáért.

3. Jean-Marie Le Pen választói felvirágzását eredményező harmadik tényező a „nyitott társadalom” fejlődése által generált félelmek és szorongások összessége. Az 1990-es évek eleje óta, amikor a „nyitott” és a „zárt” társadalom konfliktusa a maas-trichti szerződésről 1992. szeptember 20-án rendezett népszavazáson csúcsosodott ki, a választópolgárok csoportján belüli törésvonalak alaposan átrendeződtek, és tovább nehezítették a jobb- és baloldal közötti különbségtételt. Az 1992-es eredmények éppen azt mutatták meg, hogy az „igen” és a „nem” közti szavazói választóvonalnak már semmi köze sem volt a jobb- és baloldal immár két évszázados szembenállásához, hanem inkább Franciaország kettészakadását illusztrálta. Az egyik részt azok alkották, akik úgy gondolták, hogy az ország többet nyer a politikai, gazdasági és kulturális nyitással, mint amennyit veszít; a másikat azok, akik tartózkodóan vagy éppen ellenségesen viszonyultak a nyitás folyamatához, s úgy vélték, ezzel az ország

mindent elveszíthet.⁴ A nyitás hívei között ott találjuk a szocialisták és az UDF⁵ választóinak többségét, s az RPR⁶ szavazóinak egyik felét. A zárt társadalom táborába tartozik a kommunista párt (PC), a szélsőbal és a szélsőjobb szavazóinak nagy része. Ettől kezdve az új törésvonal tovább szabdalta a francia politikai palettát: A GATT-ról 1993 nyarán folytatott viták, a bal- és jobboldali szuverenitáselméletek megjelenése az 1994. júniusi Európa parlamenti választásokon, Jacques Delors elnökjelöltségének felvetése még ez év őszén, a Nemzeti Front által az 1995. November–decemberi szociális mozgalomnak nyújtott támogatás, a koszovói háború ügyében tapasztalt nézetkülönbségek, a globalizációellenes kérdésfelvetés, illetve az euró bevezetése által a politikai paletta valamennyi oldalán kiváltott zavar mind-mind a törésvonalak állandósuló meglétét mutatja.

Az 1997-es nemzetgyűlési választások idején széles választói bázison végzett reprezentatív exit-poll felmérés már korábban is lehetővé tette, hogy a választókat egyénileg elhelyezve a gazdasági, társadalmi és politikai értékek és magatartásformák mentén, matematikai elemzés révén megmutassuk: a választói csoportok között húzódó választóvonal immár nem gazdasági vagy társadalmi természetű, és nem is köthető a bal- és jobboldal szembenállásához, hanem egy új típusú polarizálódás terméke. Ennek fő motívumai viszont az etnocentrizmus, a nemzetekfelettség, illetve a hatalom kérdése, s ez a polarizáció a baljobb ellentétén túlmutatva állítja szembe a „zárt” nézeteket a „nyitottakkal”.⁷ Az egyes szavazótáborok politikai elhelyezkedését tekintve azt látjuk, hogy az egyik oldalon található a zárt elméleti állásponttal rendelkező FN-szavazótábor, s vele szemben az inkább nyitottnak mondható szocialista, illetve hagyományos jobboldali szavazóbázis. A politikai tér e meghatározó struktúrája 1997-ben már létezett, s az az érzésünk, hogy a 2002-es elnökválasztás már teljes mértékben erre épült. E látni struktúra tulajdonképpen csak nyilvánvalóvá tette létezését az elnökválasztás első fordulójának eredményével. A zárt társadalom pólusához leginkább kötődő jelölt mögé akkora erő állt, amely elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy bekerüljön a második fordulóba. Így viszont ez az unikumnak számító második forduló sajátos értelmet kap: a szavazatok révén egyértelműen megmutatkozik a francia politikában immár egy évtizede munkáló törésvonalnak elhelyezkedése.⁸

A SZAVAZATOK NÖVEKEDÉSÉNEK DINAMIKÁJA ÉS LOGIKÁJA?

A szavazótáborok között húzódó új törésvonal lehetővé teszi, hogy jobban megértsük, minek köszönhető a szélsőjobb választási dinamikája 1995 és 2002 között. Az 1995-ös választás első

fordulója és a 2002-es választás első fordulója között a szélső-jobbra leadott szavazatok száma mintegy kilencszáz ezerrel nőtt. Ez a választásra jogosultak tekintetében 1,85 százalékos, illetve a leadott szavazatok számát nézve 4,2 százalékos növekedés. (1995-ből csak Jean-Marie Le Pen eredményét vettük figyelembe, míg 2002-ből Mégret és Le Pen adatait összesítettük.) A szélsőjobbra leadott szavazatok száma Franciaország összes európai választási körzetében nőtt. (A növekedés 1,13 százalékos volt Párizsban, 9,02 százalékos Haute-Saône megyében.) Ötvenhat megyében a növekedés meghaladta a 4,2 százalékos szintet; huszonötben pedig még ennél is erőteljesebb volt, s 6 és 9 százalék között mozgott. (Lásd 4. táblázat.) Az erőteljes növekedést mutató területek többsége a Charleville-Foix tengely mentén helyezkedik el. Ezt a vonalat a Datar,⁹ az állami terület- és vidékfejlesztési szervezet már a nyolcvanas években is „fejletlen és elmaradott zóná”-nak minősítette. Az itt található megyék többségében hanyatló a hagyományos gazdasági tevékenységek, és népességük is csökkenésnek indult. A vonalra felfűzhető területek ritkán (sőt, egyre ritkábban) lakottak, két oldalról szorongatja őket a Párizsi-medence, illetve a Rhône völgye, s jórészt kiesnek az atlanti, illetve a mediterrán partvidék vonzáskörzetéből is.

A „fejletlen zóna” igazi mintapéldánya Saône-et-Loire megye, melynek népessége 4,73 százalékkal csökkent 1982 és 1999 között, ami harmincezer lakos elvesztésének felel meg. Emellett nehézipari struktúrája is szétesett Creusot-Loire 1984-ben bekövetkezett csődje, illetve a gueugnon-i Ugine létszámcsökkentése miatt, s agrárvidékei is tönkrementek. A szélsőjobbra leadott szavazatok arányát tekintve a maga 7,21 százalékos növekedésével a Saône-et-Loire egyike azoknak a megyéknek, amely a legjelentősebb szavazatonnövekedést mutat. Így érthetővé válik, hogy a negatív demográfiajú, falusi identitásukat elvesztő, s az agrárvidékek urbanizációját elkerülhetetlenül követő növekvő hullám is sújtott területeken Jean-Marie Le Pen az általános és igazából nehezen megragadható közérzetromlás szószólójává tudott válni.

A szavazatok növekedésének dinamikáját adó területeken ugyanakkor jelen van a központi hatalommal való szembenállás történelmi hagyománya is (az oksitán területeken, Limousinban, illetve a „az elmaradott zónán” kívül a két korzikai megye), de leginkább egy igen erős Európa-ellenesség. (Ld. 4. sz. táblázat.) A 25 megyéből, ahol a szélsőjobb a leglátványosabb előretörést produkálta, 21 nemmel szavazott a maastrichti szerződésre. Tulajdonképpen a maastrichti szerződés elutasítása által megnyíló politikai tér adott újabb lökést a szélsőjobbnak. Az említett vidékek jelentős része aktív résztvevője volt az 1995 decemberi szociális mozgalomnak,¹⁰ melyek Alain Touraine szavaival a minden tagadásának, „a nagy elutasítás”-nak a megnyíl-

vánulásai voltak.¹¹ Olyan vidékek ezek, ahol immár évek óta több jel mutat arra, hogy a nyitott társadalom csak elutasítást vagy zavart generál, legyen szó Európáról, a globalizációról, a posztindusztriális társadalomról vagy a kultúrák keveredéséről.

4. táblázat. Az 1995–2002 között a legjelentősebb szélsőjobboldali térnyerést regisztráló megyék

		A „nem” szavazatok aránya 1992-ben
Haute-Saône	+9,0	54,4
Aude	+8,7	53,5
Ardennes	+8,5	50,6
Territoire de Belfort	+7,7	53,8
Gard	+7,7	55,2
Yonne	+7,4	54,7
Corse du Sud	+7,2	56,4
Saône-et-Loire	+7,2	49,3*
Tarn-et-Garonne	+7,0	55,4
Lot-et-Garonne	+6,8	53,5
Doubs	+6,7	47,0*
Haute-Savoie	+6,7	42,9*
Vaucluse	+6,6	56,8
Loiret	+6,6	52,5
Hérault	+6,5	52,7
Nièvre	+6,4	50,9
Drôme	+6,4	50,5
Tarn	+6,2	51,3
Ariège	+6,2	49,7*
Aisne	+6,1	56,7
Aube	+6,1	55,9
Vendée	+6,1	50,3
Alpes-Maritimes	+6,0	54,4
Haute-Corse	+6,0	57,0
Bouches-du-Rhône	+6,0	55,3

* A „nem” kisebbségben volt 1992-ben. Forrás: Perrineau, Pascal, Cévipof, 2002. április 24.

A szavazatok térnyerésének fentebb említett dinamikája megmutatkozik az április 21-én a két szélsőjobboldali jelölt valamelyikét választó új szavazók politikai kötődésének vizsgálatakor is. Amennyiben a megyék szintjén vizsgáljuk a szélsőjobb szavazatainak dinamikája és a hagyományos jobboldal, valamint a sokszínű baloldali koalíció eróziója közötti összefüggéseket, azt látjuk, hogy inkább a baloldal hanyatlása hozható összefüggésbe a szélsőjobb előretörésével (a baloldal esetében +0,40, míg a hagyományos jobboldal esetében +0,28 a növekedési együttható). Felfedezhetők annak nyomai, hogy egyes nehézségekkel küzdő agrár avagy agrár-ipari körzetekben a korábbi baloldali szavazók (agrárius és világi elkötelezettségű baloldalaról van szó) átcsúsztak a szélsőjobb szavazótáborába. Ezt az időnként váratlan „szavazátvitelt” fémjelzi Creuse, Haute-Vienne, Corrèze, Dordogne, Lot-et-Garonne, Gers, Tarn, Tarn-et-Garonne, Haute-Garonne, Ardèche, Hérault, Aude, illetve Ariège megye példája. Tulajdonképpen ezek járultak hozzá a sokak által már kifáradtnak tartott szélsőjobboldal dinamikájának visszanyeréséhez. Ennek jele volt a szélsőjobb jelentős mértékű előretörése a kistelepülésekben, a kis- és középnagyságú városok alkotta, vagy idős populáció által lakott zónákban, illetve ott, ahol még mindig nagyszámú és alacsony iskolai végzettségű az agrár- és a kézművesnépesség.

Igy az 1980-as, 90-es években Jean-Marie Le Pen állandó választási hitbizományát alkotó városi jellegű félelmek mellé 2002. április 21-én felzárkózott a gyakran demográfiai, illetve társadalmi-gazdasági válság által sújtott területek falusi, illetve paraszti-polgári félelmeinek egész sora. Ebből táplálkozva, az euroscepticizmus, a globalizációval való kissé zavaros szembenállás, valamint a néha baloldali gyökерű, a központi hatalom iránt vegyes érzelmekkel viseltető, világi kötődésű régi politikai kultúra reflexei Jean-Marie Le Penben többé-kevésbé állhatatos szöszlőjükkre leltek.¹²

Ettől a felismeréstől vezérelve Jean-Marie Le Pen már a választás első fordulójának estéjén megpróbálta magát az április 21-én megnyilvánuló, ám a különféle irányzatok (szélsőjobb, szélsőbal, Saint-Josse CPNT-je, illetve a tiltakozást kifejező tartózkodás) között megoszló félelmek és elutasító reakciók találkozási pontjába helyezni. Midőn felhívást intézett a „kisemberekhez”, az „alárendeltekhez”, a tartózkodókhoz, illetve Jean Saint-Josse, Robert Hue (PC), Arlette Laguiller szavazótáborához, a Nemzeti Front elnöke arra tett kísérletet, hogy magát a zárt társadalom élére helyezze, s elegendő teret szerezzen ahhoz, hogy felfelé meghaladja a csaknem 20 százalékos szavazati arányt, melyet a szélsőjobb formációk az első fordulóban gyűjtöttek be.

A politikai erők két forduló közötti mozgósítása végül nem adott lehetőséget az FN elnöke számára e térnyerés erősítésére.

A csaknem valamennyi bal- és jobboldali jelölt által támogatott „köztársasági front” stratégiája Jean-Marie Le Pen a „köztársaság értékeit veszélyeztetők” táborába számúzta, s megnehezítette számára azt, hogy a szélsőjobb zárt világából megszólíthassa a szélsőbal és más formációk zárt világát.

Am ez a stratégia is csak arra volt képes, hogy megakadályozza az esetleges további térnyerést a második fordulóban. Az első fordulóban a szélsőjobbra szavazók tábora ugyanis jottányit sem csökkent: április 21-én a szélsőjobb összesen 5 471 739 szavazatot gyűjtött, ami a választásra jogosultak 13,28 százalékának, a leadott voksok 19,20 százalékának felel meg; május 5-én Jean-Marie Le Pen 5 525 032 szavazatot (a választásra jogosultak 13,41 százaléka, a leadott voksok 17,79 százaléka) kapott, vagyis 53 293-mal többet. A szélsőjobb által a két forduló között regisztrált növekedés földrajzi megoszlása azt mutatja, hogy Jean-Marie Le Pen számos szavazatot veszített a hagyományosan őt támogató keleti, Párizs környéki és a Rhône-Alpes régióban található területeken.

Ez különösen igaz a két elzászi körzet, illetve Moselle esetében, ahol két hét alatt öt százalékot veszített (a leadott szavazatok arányában). Ezeken az erős republikánus kötődésű, a „komoly” értékekhez ragaszkodó területeken, ahol a katolikus egyház is még jelentős befolyással rendelkezik, az látható, hogy az első fordulóban a Le Pen-féle protestálásra szavazók egy része álláspontot változtatott a második fordulóban. E szavazatszőkenést mutató vidékeken kívül a szélsőjobb erőteljes csökkenését regisztráló keleti és délkeleti megyékben ott van az a bizonyos „alapjaiban republikánus” Franciaország is. A legalább három százalékpontos csökkenést produkáló körzetek Franciaország ama feléhez tartoznak, melynek szavazatai több mint száz évvel ezelőtt, az 1876-os törvényhozási választásokon az ország történetének első republikánus többségű képviselőházát hozták létre.¹³ Ugyanakkor a provence-i körzetek hiányoznak erről a listáról: itt Jean-Marie Le Pen továbbra is kézben tartja az általa még az 1980-as években meghódított szavazókat. Ez utóbbi mögött az 1990-es években a hagyományos jobboldal által az FN szavazótáborának elhódítására tett kísérlet kudarca, illetve a radikalizálódott jobboldali szavazóknak a Nemzeti Frontból kiváló „szakadár” párthoz való csatlakozása húzódik meg.

Jean-Marie Le Pen két forduló közötti előretörésének logikája azt jelzi, hogy sikeres volt az a stratégia, melynek révén a nyitott társadalom elutasítását, illetve a társadalmi igazságtalanságokat kívánta meglovagolni. Az FN vezetője gyakran erőteljes szavazatnövekedést regisztrálhatott azokban a körzetekben, ahol a CPNT jelöltje is számos voksot gyűjtött az első fordulóban (Corse-du-Sud: +3,46%, Somme: +3,26%, Haute-Corse: +2,59%, Landes: +1,27%). Amennyiben a Jean-Marie Le Pen

által a két forduló között regisztrált növekedés és a különféle szavazótáborok első fordulóban leadott voksai közötti összefüggéseket elemezzük, azt látjuk, hogy egyedül Jean Saint-Josse támogatottsága esetében figyelhető meg „pozitív” összefüggés az FN jelöltjének térnyerésével (+0,60 az 555 európai választási körzetben). Vagyis az európai nyitás miatt állítólagosan veszélybe kerülő tradíciók melletti szervezett fellépés a második fordulóban Le Pen malmára hajtotta a vizet.

Végül Jean-Marie Le Pen érezhető előretörést ért el számos, a iparszerkezet leépülésétől és a társadalmi leszakadástól sújtott északi vidéken, Pas-de-Calais és Aisne megyékben, illetve Nord, Oise, Somme és Seine-Maritime körzeteiben. E területek közül Arlette Laguiller, a szélsőbaloldali jelölt, több helyen jó eredményt ért el az első fordulóban. (Aisne 1. és 3. számú választóközvet, Nord 16. és 24. körzet, Pas-de-Calais 6., 7., 8., 9., 10. és 12., valamint Somme 5. és 16. körzet.) Az első fordulóban még a politikai paletta két szélső és látszólag egymással szöges ellentétben álló pólusára leadott szavazatokban kifejeződő társadalmi elégedetlenség a második fordulóban részben egybeolvadt a Jean-Marie Le Penre leadott voksokban.

Mindamellet a tiltakozás ez utóbbi típusú konvergenciája, Jean-Marie Le Pen mögött történő felsorakozása részleges és lokális jelenség maradt. A franciák többségének szemében erősen a szélsőjobb ideológiai táborába tartozó jelöltnek ugyanis nehéz kitörnie az általa felépített szekértáborból. Az elnökválasztás második fordulója azért még mindig „a hatalomról dönt”, és a Jean-Marie Le Pen személyét körbelengő kémbűz, amely a „véleménynyilvánító”, mindenféle ellenutasításnak teret adó első fordulóban még erőt is kölcsönzött neki, a másodikra már hátránnyá vált. Így az elutasítás jelöltje megízlelhette a második forduló gyönyöreit és kínjait is: itt ugyanis már nem a tiltakozás számít, hanem a kormányzás, vagy legalábbis a köztársasági elnöki poszt a tét. Mindamellet a második forduló üzenete sem egyértelmű, hiszen Jacques Chirac megválasztása mellett vagy mögött ott munkált Jean-Marie Le Pen elutasítása is. Így az elnökválasztás mindkét fordulója az elutasításé volt; csupán ennek tárgya változott a két forduló között.

Az immár csaknem tíz éve politikai megrázkódásokat okozó „negatív politizálás” után Franciaországnak most már sürgősen meg kellene találnia az elutasítás és a *status quo* helyett az elfogadás és egyetértésen, valamint az átalakuláson alapuló politizálás útját. Csak ekkor csökkenhet a Le Pen-féle mindent elutasító proteszt politika mozgásteret.

Szász Géza fordítása

JEGYZETEK

- ¹ Missika, J.-L.: Les faux-semblants de la dépolitisation. *Le Débat*, 68. 1992. január-február, 14–19. o.
- ² Jean-Louis Tixier-Vignancour volt a szélsőjobb jelöltje az 1965-ös elnökválasztáson.
- ³ CNPT: *Chasse, pêche, nature et traditions* (Vadászat, horgászat, természet és tradíciók) elnevezésű francia politikai párt.
- ⁴ Perrineau, P.: La logique des clivages politiques. In Cohen, D.: *France: les révolutions invisibles*. Paris, 1998, Calmann-Lévy. 289–300. o.
- ⁵ UDF: Union pour la démocratie française (Egyesülés a Francia Demokáciáért).
- ⁶ RPR: Rassemblement pour la République (Összefogás a Köztársaságért).
- ⁷ Chiche, J.-Le Roux, B.-Perrineau, P.-Rouanet, H.: L'espace politique des électeurs français à la fin des années 1990. In *Revue française de science politique*, 50/3. 2000. június, 463–487. o.
- ⁸ A törés megfigyelhető több más európai országban is. Lásd erről Perrineau, P. (szerk.): *Les Croisés de la société fermée. L'Europe des extrêmes droites*. La Tour d'Aigues, 2001, Éd. de l'Aube.
- ⁹ Délégation à l'aménagement du territoire et à l'action régionale.
- ¹⁰ Vö. Feltin, M.: Les grèves de 1995. In Benoît, J.-M.-Benoît, P.-Pucci, D. (szerk.): *La France redécoupée*. Paris, 1998, Berlin. 99–103. o.
- ¹¹ Touraine, A. (szerk.): *Le Grand Refus. Réflexions sur les grèves de décembre 1995*. Paris, 1996, Fayard.
- ¹² Az „apaszerepből” az „anyaszerepbe” átcsúszó államhoz fűződő összetett viszonyról érdemes elolvasni Michel Schneider tetszetős elemzését. Schneider, M.: *Big Mother. Psychopathologie de la vie politique*. Paris, Odile Jacob, 2002.
- ¹³ Ld. Goguel, F.: *Géographie des élections françaises sous la Troisième et la Quatrième République*. Paris, 1970, Armand Colin (Cahiers de la Fondation nationale des sciences politiques).